

Visiškai slapta SSRS MGB Baltijos šalių gyventojų trėmimo operacija (1949 m. vasario 25 d.–rugpjūčio 23 d.)

Dvidešimtas amžius, kuriame trys Baltijos tautos išsikovojo valstybinę nepriklausomybę ir laisvę, jau baigiasi. Tačiau Baltijos šalys laisvos ir nepriklausomos galėjo būti tik apie 30 metų. Likusius 70 metų (išskyrus ketverių metų nacių okupaciją) jos buvo jėga prijungtos prie imperijos, kuri kadaise buvo pavadinta SSRS. Būdamos abiejų 20 amžiaus Europos totalitarinių imperijų staigausi išiveržimo į kitas šalis zonose, Baltijos tautos buvo imperinių valstybių fiziškai naikinamos siekiant jas kolonizuoti ir paverstos tolesnio imperinio puolimo į rytus arba į vakarus placdarmais. Baltijos šalių gyventojų naikinimas po jų „išvadavimo“ 1944–1945 m. priklauso komunistinio genocido Sovietų Sąjungoje trečiajam, pokariniam laikotarpiui, kai komunistų partija, be vadinamojo „klasinio priešo“, ėmė įtarinėti ir „buržuazinius“ nacionalistus, ir ištisas tautas, kad jos nėra nuoširdžiai atsidavusios SSRS¹. Prie tokių tautų priskyrė ir „pabaltijiečius“, kuriems GULAG'o dokumentuose buvo numatyta speciali skiltis „pabaltijiečiai“.

Valstybės organizuotas komunistinis genocidas trečiuoju pokariniu laikotarpiu vis kryptingiau buvo vykdomas tarprespublikiniu lygmeniu visiškai slaptu kodiniu pavadinimu ir įslaptinta data (D-1), nors pagrindinis smūgis buvo smogtas vienai respublikai. Baltijos šalyse didžiausia tarprespublikinė komunistinio genocido operacija buvo visiškai slapta SSRS MGB 1949 m. kovo 25 d. operacija kodiniu pavadinimu „Priboj“

(„Bangų mūša“). Ši operacija buvo vykdoma remiantis SSRS VKP(b) CK ir MT nutarimu. SSRS MGB ministro 1949 m. vasario 28 d. įsakymu Nr. 0068 operaciją buvo pavesta vykdyti SSRS MGB vidaus kariuomenės Vyriausiajai valdybai, jai vadovavo Vyriausiosios valdybos viršininkas generolas leitenantas P. Burmakas. Iki sovietų imperijos sugriuvimo ši operacija buvo tik minima, o per pastaruosius dešimt metų paskelbti tremtinių vardiniai sąrašai ir ši operacija laikoma Baltijos tautų genocidu, tačiau kaip buvo organizuotas jos vykdymas aukščiausiu valstybės valdžios, komunistų partijos lygmeniu, mano manymu, nepakankamai atskleista dėl to, kad neprieinami pirminiai archyviniai šaltiniai.

Svarbus šaltinis šiai temai tirti yra SSRS NKVD–MGB–MVD vidaus kariuomenės Vyriausiosios valdybos archyvinis fondas, saugomas Sovietų armijos Centriniam valstybiniame archyve (CGASA), dabar – Rusijos valstybinis karo archyvas Maskvoje². Vyriausioji valdyba gyvavo nuo 1942 iki 1951 m. Ji buvo įkurta 1942 m. SSRS NKVD vidaus kariuomenės Vyriausiosios valdybos pagrindu ir 1951 m. pertvarkyta į SSRS MGB vidaus apsaugos Vyriausiąją valdybą. 1951–1954 m. ši Vyriausioji valdyba gyvavo greta SSRS NKVD–MGB–MVD konvojinės kariuomenės Vyriausiosios valdybos. 1945–1951 m. veikė SSRS NKVD Pabaltijo apygardos vidaus kariuomenės valdyba, kuriai vadovavo generolas leitenantas Golovka³. Ji buvo pa-

valdi SSRS NKVD–MGB–MVD vidaus kariuomenės Vyriausiajai valdybai. Valdyba tiesiogiai vadovavo SSRS MGB vidaus kariuomenės 2-ajai šaulių divizijai Šiauliuose⁴, SSRS MGB vidaus kariuomenės 4-ajai šaulių divizijai Vilniuje⁵, SSRS MGB vidaus kariuomenės 5-ajai šaulių divizijai Rygoje⁶, SSRS MGB vidaus kariuomenės 63-iajai šaulių divizijai Taline⁷ ir SSRS NKVD konvojinės kariuomenės 48-ajai divizijai Rygoje⁸. Apygardos vidaus kariuomenė glaudžiai bendradarbiavo su NKVD konvojinės kariuomenės 48-ąja divizija (jos štabas buvo Rygoje), vadovaujama generolo majoro Kemero vo, MGB geležinkelio apsaugos kariuomenės (3 pulkai) korpuso štabu (štabas buvo Rygoje, Kalpako gatvėje Nr. 4) ir SSRS MGB Pabaltijo apygardos pasienio kariuomenės štabu Rygoje.

Tarp šios labai išsišakojusios vidaus kariuomenės ir konvojinės kariuomenės valdybų bei divizijų sistemos dokumentų pavyko rasti visiškai slaptą itin vertingą dokumentą. Tai – „SSRS MGB vidaus kariuomenės visiškai slaptos operacijos „Priboj“ 1949 m. vasario 25 d.–rugpjūčio 23 d. medžiaga“. Bylą sudaro 435 lapai ir žemėlapiai⁹.

Rusijos valstybiniame karo archyve saugomus visiškai slaptos operacijos „Priboj“ dokumentus pagal leidimą naudotis galima suskirstyti į tris pagrindines grupes. Pirmoji grupė – tai visiškai slapti operacijos vykdymo planai, įsakymai ir ataskaitos. Vienas svarbiausių šio fondo dokumentų yra operacijai vadovavusio SSRS MGB vidaus kariuomenės Vyriausiosios valdybos viršininko P. Burmako raportas „Apie vidaus kariuomenės dalyvavimą operacijoje „Priboj““ SSRS MGB ministro pavaduotojui generolui leitenantui O. Ogolcovui¹⁰. Raportą sudaro 21 mašinraščio puslapis. Jame atskleisti SSRS MGB vidaus kariuomenės veiksmai organizuojant ir vykdant Baltijos šalių gyventojų trėmimo operaciją „Priboj“.

Antra grupė dokumentų – tai Lietuvos,

Latvijos ir Estijos žemėlapiai. Kiekvienas iš jų 1x2 m² dydžio. Juose pažymėtos surinkimo stotys, nurodytas suimtų žmonių vagonų skaičius, ištremiamųjų per kiekvieną stotį skaičius ir raudonomis rodyklėmis pažymėti rajonai, iš kurių pristatomi tremiamieji. Nurodytas sunkvežimių skaičius „specialiajam kontingentui“ nuvežti į stotį. Išliko ir bendras Baltijos šalių žemėlapis, kuriame nurodytas kiekvieno Lietuvos, Latvijos ir Estijos rajono tremiamųjų ir tremiančiųjų (čekistų, kareivių, sovietinių partinių aktyvistų) skaičius. Šis žemėlapis patvirtintas SSRS MGB vidaus kariuomenės Vyriausiosios valdybos viršininko gen. lttn. P. Burmako parašu¹¹. Tačiau šių žemėlapių kserokopijų netgi po pakartotinio paklausimo 1994–1995 m. autorius negavo.

Trečia grupė dokumentų – tai sunaikinti operatyviniai dokumentai, kuriuos turėjo pulkų, batalionų vadai vykdydami operaciją. Antai komisija, susidedanti iš pulkininko Šimko, majoro Kalistratovo ir majoro Kiljačenkos, pagal aktą sunaikino 182 dokumentus ir 66 topografinius žemėlapius. Dokumentų sunaikinimo aktą 1949 m. rugpjūčio 23 d. patvirtino SSRS MGB vidaus kariuomenės Vyriausiosios valdybos viršininkas pulkininkas Velikanovas¹². Taigi mano išvados grindžiamos tik man išduotais atslaptintais ir, žinoma, nesunaikintais dokumentais. Panaudoti operacijoje dalyvavusių divizijų ir pulkų archyvai, išskyrus karinių dalių istorinius formularius ir agentūros sąrašus.

Nurodytai vyriausybės užduočiai įvykdyti SSRS MGB vidaus kariuomenėje buvo įsteigtas laikinasis štabas, į kurį įėjo SSRS MGB, vidaus kariuomenės Vyriausiosios valdybos ir SSRS MGB Karinio tiekimo valdybos atstovai:

- 1) P. Burmakas, generolas leitenantas, SSRS MGB vidaus kariuomenės Vyriausiosios valdybos viršininkas – štabo viršininkas;
- 2) Golovka, generolas leitenantas, SSRS

MGB vidaus kariuomenės Pabaltijo apygardos Rygoje viršininkas;

3) P. Leontjevas, generolas majoras, Rygoje dislokuotos kariuomenės viršininko pavaduotojas;

4) Kotovas, papulkininkis, ryšių viršininkas;

5) Spektoras, papulkininkis, autotransporto viršininkas;

6) Sacharovas, pulkininkas, intendantas;

7) Rižovas, pulkininkas, SSRS MGB vidaus kariuomenės Vyriausiosios valdybos atstovas¹³.

Pirminius variantus, kiek jėgų ir priemonių reikės anksčiau nurodytai vyriausybės

užduočiai įvykdyti, generolas leitenantas P. Burmakas parengė jau 1949 m. vasario pabaigoje. Pirmiausia buvo suskaičiuotos SSRS MGB vidaus kariuomenės pajėgos ir priemonės 30 tūkstančių šeimų ištremti iš Baltijos šalių, kai ateis diena D-1, kurią nustatys anksčiau minėtas štabas. Lietuvoje dislokuota SSRS MGB vidaus kariuomenės 4-oji divizija (jos štabas buvo Šiauliuose) sutelkė per daug baudžiamosios kariuomenės (5250 žmonių daugiau negu reikia), tačiau operatyviniais sumetimais jos permesti į Latviją ir Estiją nebuvo galima. Todėl į Estiją buvo pasiųsta 4350, o į Latviją – 4500 kareivių, iš viso 8850 kareivių iš kitų vietų.

1 lentelė. Papildomai pritraukta SSRS MGB kariuomenės operacijai „Priboj“ vykdyti Estijoje ir Latvijoje¹⁴

Estija	
1. Karininkų kvalifikacijos kėlimo mokykla Sortavaloje	400 žm.
2. SSRS MGB 13-osios motorizuotųjų šaulių divizijos pulkas iš Leningrado	700 žm.
3. SSRS MGB 7-osios divizijos pulkas iš Minsko	1000 žm.
4. 1-osios motorizuotųjų šaulių divizijos jungtinis būrys iš Maskvos	850 žm.
5. SSRS MGB apsaugos korpuso seržantai	1400 žm.
Iš viso:	4350 žm.
Latvija	
1. 1-osios motorizuotųjų šaulių divizijos du pulkai iš Maskvos	2000 žm.
2. MGB karo mokykla Saratove	1000 žm.
3. SSRS MGB 4-osios divizijos jungtinis pulkas iš Lietuvos	1000 žm.
4. SSRS MGB apsaugos korpuso seržantai	500 žm.
Iš viso:	4500 žm.
Iš viso:	8885 žm.

Kokia svarbi buvo visiškai slapta operacija „Priboj“ Baltijos šalyse, rodo tai, kad tremiant gyventojus dalyvavo SSRS MGB Lenino ordino Raudonosios vėliavos F. Dzer-

žinskio 1-oji motorizuotųjų šaulių divizija. Ši karinė dalis Nr. 3111 buvo dislokuota Parnaskvėje.

2 lentelė. Operacijos „Priboj“ išvakarėse į Baltijos valstybes įvežta papildomos ginkluotės

Respublika	Automatai	Šautuvai
1. Latvijos SSR	2435	500
2. Lietuvos SSR	510	–
3. Estijos SSR	1470	1400
Rezervas	550	–
Iš viso:	5025	1900

Iš 2 lentelės matyti, kad vidaus kariuomenei, naikintojų batalionams, sovietiniams partiniams aktyvistams papildomai apginkluoti iš Maskvos į Baltijos šalis buvo atgabenta 5025 automatai, 1900 šautuvų ir tiek kiek reikia šovinių bei šovininių.

Baltijos šalių gyventojų trėmimui aktyviai rengėsi SSRS MVD konvojinės kariuomenės

48-oji divizija, kurios štabas buvo Rygoje (karinė dalis Nr. 00149). Kaip matyti iš divizijos vado 1949 m. sausio 6 d. įsakymo, divizijai vadovavo generolas majoras Jevgenijus Kemeras, o jo pavaduotojas buvo pulkininkas P. Kochanovskis. Divizijos štabo viršininkas buvo pulkininkas Nagornas. Divizijos pulkai buvo įsikūrę Lietuvoje, Latvi-

joje ir Estijoje. Jos štabą sudarė trys skyriai: I – operatyvinis, II – parengiamasis, III – ryšių. Taip pat kaip skyrius dirbo ir slaptoji divizijos raštvedyba¹⁵. SSRS MVD konvojinės kariuomenės viršininko 1949 m. sausio 27 d. įsakymu Nr. 00664 konvojinės kariuomenės 48-ajai divizijai buvo pavesta konvojuoti tremiamuosius į įvairias SSRS sritis. Laikinai einančio divizijos vado pareigas pul-

kininko P. Kochanovskio 1949 m. kovo 4 d. įsakymu Nr. 12, atsižvelgiant į SSRS MVD įsakyme Nr. 588-41 ir SSRS MVD konvojinės kariuomenės viršininko 1949 m. sausio 27 d. direktyvoje Nr. 02000 išdėstytus reikalavimus, buvo paskirti 108 konvojinės kariuomenės 48-osios divizijos ešelonų viršininkai 1949 m.¹⁶

3 lentelė. SSRS MVD konvojinės kariuomenės 48-osios divizijos ešelonų viršininkai 1949 m.¹⁷

Konvojų pavadinimas	244 ŠP	132 ŠP	392 ŠP	Iš viso
1. Pirmos kategorijos konvojų viršininkai (YSK – ypač slapti konvojai)	15	15	12	42
2. Antros kategorijos konvojų viršininkai (SK – slapti konvojai)	8	5	8	21
3. Trečios kategorijos konvojų viršininkai (PSK – pernelyg slapti konvojai)	19	6	20	45
Iš viso:	42	26	40	108

Taigi iš 244-ojo šaulių pulko, kuris „ap-tarnavo“ Latviją, parengtos 42 konvojaus komandos, iš 132-ojo ŠP (Lietuva) – 26 ir iš 392-ojo ŠP (Estija) – 40 konvojaus komandų, kurios galėjo lydėti mažiausiai 108 tremiamųjų ešelonus nuo 100 tūkstančių iki 150 tūkstančių žmonių. Konvojuojant 76 tremiamųjų ešelonus dalyvavo 2738 SSRS MVD konvojinės kariuomenės kariai – vienam ešelonui vidutiniškai teko 36 žmonės.

SSRS MGB ypač rūpinosi operacijos „Priboj“ slaptumu. SSRS MGB vidaus ka-

riuomenės viršininkui generolui leitenantui P. Burmakui 1949 m. kovo 7 d. pateikus, Sovietų Sąjungos valstybės saugumo ministro pavaduotojas generolas leitenantas S. Ogolcovas patvirtino „Priemonių planą kariuomenės sukoncentravimo operacijos rajonuose tikslo slaptumui garantuoti“¹⁸. Įsakymu buvo nustatyta nepranešti paskirties stoties nei vidaus kariuomenės kariškiams, pasiųstiems į operaciją „Priboj“ iš Maskvos, Saratovo, Leningrado ir Minsko, nei jų šeimoms. Dalių vadai gavo paketus asmeniškai

4 lentelė. Paketų apie išlaipinimo stotį gavimas¹⁹

Karinė dalis	Paketo gavimas stotyje
1. MGB vidaus kariuomenės 1-osios divizijos dalys	Velikije Lukai
2. Saratovo mokykla	Rževas
3. Sortavalos mokykla	Kingisepas
4. 7-osios divizijos pulkas	Dvinskas
5. 13-asis pulkas	Kingisepas

likus nedaug laiko iki išlaipinimo.

„Siekiant dezinformuoti gyventojus, – rašoma plane, – Estijoje ir Latvijoje inscenuoti kariuomenės pavasario mokymus“²⁰. „Uždrausti dalių vadams rašant kokius nors dokumentus vartoti sąvoką „operacija““. Visokie nurodymai ir apskaičiavimai, telefoniniai pokalbiai ir kt. buvo apibendrinami žodžiu „mokymas“. Be to, pagal planą buvo numatyta „MGB kariuomenės dalims parengti specialius nurodymus, kad pagamintų ir išsiųstų į ešelonus mokymams reikalingų

elementarių prietaisų (barškaly, tuščiųjų šovinių, granatų ruošinių ir pan.)“²¹. Taigi SSRS MGB sumanymu MGB kariai iki operacijos pradžios neturėjo žinoti būsimosios operacijos vietos ir pobūdžio tikriausiai dėl to, kad būtų išvengta gandų apie eilinę genocido priemonę ir kad tie gandai nepasiektų „kapitalistinės stovyklos“. Remiantis minėtu SSRS MGB 1949 m. kovo 7 d. planu, buvo patvirtinti operacijos „Priboj“ Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje įslaptinimo planai. Antai 1949 m. kovo 15 d. Latvijos SSR valstybės

saugumo ministras generolas majoras A. Novikas patvirtino „Planą, kaip panaudoti kariuomenę, atvykusią kovoti su banditizmu, ir kaip surengti vidaus kariuomenės Vyriausiosios valdybos planinius mokymus“²².

Planą 1949 m. kovo 10 d. parengė ypatingos paskirties 5-osios šaulių divizijos vadas generolas leitenantas P. Leontjevas ir divizijos štabo viršininkas pulkininkas Lopuchinas²³. Pirmiausia plane numatyta sustiprinti kovą su tautiniais partizanais Latvijos rajonuose, kuriuose labiau „išplitęs banditizmas“²⁴, – beje, ne pasitelkiant vidaus kariuomenės dalinius, o vykdant atskiras operacijas pagal Latvijos SSR MGB planą. Antra, plane numatyta nuo kovo 16 iki 19 d. išžvalgyti dalinių dislokavimo vietas. Tomis dienomis SSRS MGB vidaus kariuomenė drauge su čekistais patikrino, ar tremiamieji yra vietoje.

Be operacijos „Priboj“ išlaptinimo, politiniai organai, komunistų ir komjaunimo organizacijos ėmė uoliau rengti karius būsimiesiems „mokymams“. Partijos ir komjaunimo organizacijose buvo svarstomas klausimas „Komunistų (komjaunuolių) uždaviniai būsimuosiuose mokymuose“. Buvo perskaitytos paskaitos: „Budrumas – pagrindinis kario čekisto ginklas“, „Ginti MGB kariuomenės garbę ir orumą“ ir kt. Pradėta aktyviau kovoti su girtuokliavimu ir pasmerkti tokie atvejai Sortavalos karo mokykloje, SSRS MGB 1-osios divizijos 1-ajame pulke, divizijos 261-ajame pulke ir kt.

Remiantis Maskvos planais ideologiškai apdoroti MGB vidaus kariuomenės karius, buvo parengti respublikiniai partinio ir politinio darbo planai. Ypač platus „Politinio darbo planas operacijai užtikrinti“²⁵ parengtas Estijoje.

5 lentelė. Visiškai slaptos 1949 m. operacijos „Priboj“ aprūpinimas ryšių priemonėmis (be to, kad radistų ryšiai nebuvo asmeniškai)

1. Radijo stotys	812
2. Radistai	862
3. Ryšių karininkai	136
4. Telefonininkai, elektromechanikai, šifruotojai, koduotojai	400
Iš viso:	2210

Operacijai „Priboj“ buvo pasitelktos modernios ryšių priemonės.

5 lentelė rodo, jog papildomai buvo pasitelkta 2210 ryšių darbuotojų. Radijo ryšiai buvo palaikomi su tolimesniais KGB valsčių skyriais, taip pat su „pakrovimo stotimis“. Operacijos vadovų ryšiai su respublikų MGB buvo palaikomi aukštųjų bangų ryšio linijomis. MGB apskričių skyrių ryšiai su respublikų MGB, valsčių skyriais, operatyvinėmis grupėmis daugiausia buvo palaikomi telefonu. Visas telefonų stotis, kaip savo suvestinėje ataskaitoje rašė P. Burmakas, kontroliavo MGB.

SSRS vyriausybės užduotis buvo paskelbta visiems kariams ir sovietiniam partiniam aktyvui 1949 m. kovo 25 d. rytą, likus 6–10 valandų iki operacijos pradžios.

Atsakingi respublikų komunistų partijos

CK, VLKJS CK, komunistų partijos ir komjaunimo visų apskričių ir rajonų komitetų būdintieji, užsakydami telefoninį pokalbį su respublikų MGB, pasakę slaptažodį „Priboj“, tučtuojau buvo sujungiami pokalbiui, o pasakę slaptažodį „Suvestinė“, buvo sujungiami kalbėti netrukus.

SSRS MGB vidaus kariuomenės Vyriausiosios valdybos ataskaitos apie operacijos „Priboj“ vykdymą rodo, kad baudžiamajame darbe dalyvavo daug gerai parengtos kariuomenės ir civilių asmenų, kaip buvo numatyta preliminariniuose operacijos planų variantuose.

Iš 6 lentelės matyti, kad ištremiant Baltijos šalių gyventojus dalyvavo 76 212 žmonių, tarp jų – 8215 čekistų, kurių dauguma buvo operatyvinių grupių viršininkai. Čekistai sudarė 10,78% visų baudėjų. Iš SSRS MGB ka-

6 lentelė. Baltijos šalių gyventojų trėmimo operacijoje 1949 m. kovo 25 d. dalyvavo SSRS MGB vidaus kariuomenė, kadriniai čekistai, MGB naikintojų batalionų kariai ir sovietinis partinis aktyvas²⁶

	Bendras skaičius	%
1. Čekistai	8 215	10,78
2. SSRS MGB kariuomenė	21 206	27,82
3. MGB naikintojų batalionai	18 387	24,13
4. Sovietinis partinis aktyvas	28 404	37,27
Iš viso:	76 212	100,00

riuomenės buvo 21 206 žmonės – dvi pilnosios divizijos, kurios sudarė 27,8% baudėjų. Tačiau pagrindinė baudėjų masė buvo vietiniai Baltijos šalių baudėjai. 18 387 baudėjai, arba 24,13%, buvo MGB naikintojų batalionų kariai. Didžiausią baudėjų dalį sudarė Estijos, Latvijos ir Lietuvos sovietinis partinis aktyvas – 28 404 baudėjai, arba 37,27% baudėjų būrio. Taigi turime atsisakyti komunistinio mito, esą mus trėmė čekistai ir MGB kariuomenė. Faktiškai 61,4% baudėjų, tai yra dauguma, buvo Baltijos valstybių vietiniai komunistai, komjaunuoliai ir sovietiniai aktyvistai. Baudžiamosiose ekspedicijose tiesiogiai dalyvavo 46 791 komunistas, komjaunuolis ir naikintojų batalionų kariai. Tačiau kiek papildomai, be šių „lauko darbuotojų“, budėjo komjaunuolių ir komunistų CK apskričių, rajonų ir miestų komitetuose, taip pat kaimo, apskričių ir miestų sovietuose, paaiškės tik tada, kai bus gauta Baltijos šalių komunistų partijų CK suvestinė ataskaita VKP(b) centro komitetui, jeigu tokia išliko. Aišku, kad, be „lauko baudėjų“, buvo ir „užstalės baudėjų“. Iš SSRS MGB ataskaitų aiškėja ir „lauko baudėjų“ veiksmų technika.

Gyventojus trėmė operatyvinės grupės po 9–10 žmonių. Joms vadovavo MGB operatyvinis darbuotojas. Operatyvinėje grupėje buvo du SSRS MGB kariuomenės kariai, du

naikintojų bataliono kariai, 4–5 sovietiniai partiniai darbuotojai²⁷. Taigi žemutinio lygmens sovietiniai partiniai aktyvistai sudarė nuo 44,4% iki 55,5% tiesioginių vykdytojų. Sovietiniai partiniai aktyvistai iš dalies buvo ginkluoti ir vykdė kariuomenės vedlių vaidmenį, jie aprašinėjo ir atiminėjo tremiamųjų turtą saugomi SSRS MGB vidaus kariuomenės. Kiekviena operatyvinė grupė turėjo ištremti vidutiniškai 4 šeimas.

12% šeimų, gyvenusių 15–20 km atstumu nuo surinkimo stočių ir tremiamųjų telkimo punktų, buvo atvežamos vežimais. Tačiau daugiausia tremiamųjų nuveždavo 8422 sunkvežimiai, iš kurių 3412 (40,5%) davė sovietinė armija ir 5010 (59,5%) – liaudies ūkis. Be to, rengiant operaciją dalyvavo 700 MGB vidaus kariuomenės automašinų, kurios vežiojo operatyvinius darbuotojus ir vidaus kariuomenės dalinius. „Specialiesiems pervežimams“ buvo panaudota 2000 Pabaltijo, 1202 Leningrado ir 210 Baltarusijos karinės apygardos automašinų. Automašinos buvo iš anksto sutelktos prie trijų Baltijos valstybių sienų ir pasiųstos į paskirties vietas šiose valstybėse tik kovo 25 d. prieš operacijos pradžią. MGB karininkai iš anksto patikrino, ar mašinos techniškai tvarkingos. „Specialiųjų pervežimų“ autotransportui vadovavo 106 SSRS MGB karininkai²⁸.

7 lentelė. Operacijos „Priboj“ aprūpinimas autotransportu 1949 m. kovo 25 d.

Respublikos	Automašinos	Automašinos	Iš viso	%
1. Estija	1202	1956	3158	37,5
2. Latvija	1500	1816	3316	39,4
3. Lietuva	710	1238	1948	23,1
Iš viso:	3412	5010	8422	100,0

„Specialiajam kontingentui“ išvežti iš Baltijos šalių buvo pristatyta 1250 tonų benzino²⁹.

Be 8422 sunkvežimių, „specialiajam kontingentui“ Baltijos šalyse buvo paskirta 118 geležinkelio stočių, į kurias buvo pristatyti

4437 prekiniai vagonai, specialiai įrengti tremiamiesiems išvežti. 1949 m. kovo 25 d. pagal specialų signalą D-1 Baltijos šalyse bu-

vo suimtos 29 973 šeimos, iš viso 92 204 žmonės, kurie ir buvo nuvežti į surinkimo bei telkimo punktus.

8 lentelė. Operacijos „Priboj“ vyksmo 1949 m. kovo 28 d. 18 val. operatyvinė suvestinė³⁰

	Šeimų skaičius	Žmonių skaičius	
		bendras skaičius	%
Lietuva			
Pakelta	8 407	27 929	98,9
Pakrauta	8 012	25 951	
Išsiųsta ešelonų	20		
Latvija			
Pakelta	13 537	41 811	104,0
Pakrauta	13 537	41 811	
Išsiųsta ešelonų	31		
Estija			
Pakelta	7 743	20 134	103,2
Pakrauta		19 827	
Išsiųsta ešelonų	15		
Iš viso:			
Pakelta	29 687	89 874	102,3
Pakrauta	29 251	87 589	
Išsiųsta ešelonų	66		

Iš 8 lentelės matyti, kad iki kovo 28 d. 18 val. buvo „pakelti“ 89 874 žmonės, iš jų

87 589 (97,45%) buvo „pakrauti“ ir išvežti 60 ešelonų (86,9% išsiųstų ešelonų).

9 lentelė. Gyventojų trėmimas iš Baltijos šalių 1949 m.³¹

	Šeimų	Žmonių	%
1. Lietuva	9 518	31 917	33,7
2. Latvija	13 624	42 149	44,5
3. Estija	7 488	20 713	21,8
Iš viso:	30 630	94 779	100,0

Taigi iš 9 lentelės matyti, kad 1949 m. iš Baltijos šalių ištremta 30 630 šeimų, iš viso 94 779 žmonės. Jei tikėsime operacijos „Priboj“ vadovo ataskaita, kovo 25 d. buvo ištremta 29 873 šeimos, iš viso 92 204 žmonės. Taigi iš Baltijos šalių turėjo būti ištremtos dar 757 šeimos, iš viso 2775 žmonės (2,5%). Matyt, tai buvo šeimos (2,9%), kurioms pavyko laikinai pasislėpti nuo baudėjų, kurios

buvo per klaidą neištremtos ir kt.

Būsimųjų specialiųjų tyrimų uždavinys – nustatyti tremtinių tautinę ir socialinę sudėtį, jų išsilavinimą, kiek vaikų gimė tremtyje ir ar ilgai ištremtieji gyveno „specialiosiose gyvenvietėse“. Tačiau kai kurie prieinami nepatikrinti duomenys leidžia spręsti apie tremtinių lytį, amžių, apgyvendinimą ir pagrindines įdarbinimo vietas.

10 lentelė. Ištremtųjų iš Baltijos šalių 1949 m. lytis ir amžius³²

	Žmonių	%
1. Vyrai	25 708	27,1
2. Moterys	41 987	44,3
3. Vaikai	27 084	28,6
Iš viso	94 779	100,0

Ištremtųjų iš Baltijos šalių analizė pagal lytį ir amžių dar kartą rodo, koks klastingas buvo komunistinis okupacinis režimas. Iš 10 lentelės matyti, kad 72,9% tremtinių buvo

moterys ir jaunesni kaip 16 metų amžiaus vaikai. Vadinasi, du trečdaliai iš Baltijos šalių ištremto „klasinio priešo“ buvo moterys ir vaikai.

Jei tikėsime SSRS KGB pirmininko V. Čebrikovo 1988 m. rugsėjo 23 d. duomenimis, pateiktais SSKP CK politinio biuro komisijai apie ketvirtojo–šeštojo dešimtmečių represijas, į SSRS iš Baltijos šalių nuo 1941 iki 1953 m. buvo ištremti 195 707 žmonės³³ (neskaitant suimtų, priklausiusių sunaikin-

toms organizacijoms, sušaudytų). Vykdamas operaciją „Priboj“, buvo ištremta 94 779 (48,64%) žmonių. Papildoma kariuomenė, atsiųsta į Estiją ir Latviją, buvo evakuojama nuo balandžio 3 d. iki 8 d. ir į nuolatines dislokavimo vietas grįžo balandžio 11 d.

11 lentelė. 1949 m. iš Baltijos šalių ištremtų žmonių paskirstymas³⁴

Apgyvendinimo vieta	Šeimų	Žmonių	Vid. šeimos	% žm.
1. Krasnojarsko kraštas	3 671	13 823	3,76	14,6
2. Novosibirsko sritis	3 152	10 064	3,20	10,6
3. Omsko sritis	7 944	22 542	2,80	23,8
4. Amūro sritis	2 028	5 451	2,60	5,7
Iš viso ištremta	16 795	51 888	3,10	54,4
1949 m.	30 630	94 779	3,10	

Iš 11 lentelės matyti, kad išliko duomenys apie 54,4% ištremtųjų iš Baltijos šalių paskirstymą. 23,8% Baltijos šalių gyventojų buvo apgyvendinti Omsko srityje, maždaug tiek

pat Krasnojarsko krašte ir Novosibirsko srityje. 5,7% tremtinių buvo apgyvendinti Amūro srityje.

12 lentelė. 1949 m. ištremtųjų iš Baltijos šalių įdarbinimas³⁵

	Žmonių	%
1. Kolūkiai	75 790	80,0
2. Sovietiniai ūkiai	16 005	16,9
3. Pramonė	2 031	2,1
4. Miško paruošos	953	1,0
Iš viso:	94 779	100,0

Iš 12 lentelės sužinome, kad 96,9% ištremtųjų iš Baltijos šalių pradėjo dirbti labiausiai neperspektyvų raudonosios imperijos darbą – kolūkiuose ir sovietiniuose ūkiuose. Tik 2,1% pateko į pramonę.

Iš 1949 m. ištremtų žmonių iki 1950 m. gruodžio 31 d. mirė 4123 tremtiniai (4,54%). Tarp ištremtųjų buvo 2080 vaikų (2,3%). Tremtyje tuo metu gimė 903 vaikai³⁶.

Operaciją „Priboj“ gyrė ir jai pritarė komunistinės organizacijos ir komunistų partijos respublikų centro komitetai. Apskričių, rajonų ir miestų komunistų partijos komitetai svarstė „specialiųjų objektų pašalinimo“ operacijos rezultatus, dėkojo už puikų darbą³⁷. Latvijos KP(b) CK biuras apsvaistė puikius „buožių ir nacionalistinių elementų“ išvežimo iš Latvijos rezultatus. Posėdyje dalyvavo SSRS MGB vidaus kariuomenės Pabaltijo apygardos viršininkas generolas majoras Golovka.

Už „vyriausybės specialiosios užduoties“ įvykdymą buvo pagirta ir SSRS MGB vidaus kariuomenė. SSRS MGB vidaus kariuomenės 24-ojo jungtinio pulko (karinė dalis Nr. 3179) operatyvinėje suvestinėje Nr. 002 pažymėta, kad 1949 m. kovo 25 d. pulkas dalyvavo „vykdant specialiųjų objektų pašalinimo operaciją“³⁸ 12 Rytų Latvijos apskričių. SSRS MGB vidaus kariuomenės 5-osios jungtinės divizijos vado 1949 m. balandžio 4 d. įsakymu Nr. 00163 „Dėl įvykdytos operacijos rezultatų, susijusių su pulko operatyviniu aptarnavimu, ir dėl karių paskatinimo“ 14 žmonių buvo „apdovanoti asmenine nuotrauka, kuri buvo padaryta prie išskleistos pulko kovinės vėliavos“, 7 gavo 10 dienų atostogų, 274 kariai ir seržantai gavo padėką. Teistumas buvo panaikintas kapitonui V. Pugačiovui, kapitonui V. Pavlovskiui ir jaunesniajam leitenantui Kostrikovui³⁹. 1949 m. gegužės 12 d. SSRS MGB Lenino ordino Rau-

donosios vėliavos F. Dzeržinskio 1-osios motorizuotųjų šaulių divizijos vadas generolas majoras Pijaševs prašė vidaus reikalų kariuomenės Vyriausiosios valdybos viršininką generolą majorą P. Burmaką tarpininkauti, kad 84 šios divizijos karininkai būtų apdovanoti koviniais ordinais už drąsą ir didvyriškumą išvežant taikius Baltijos šalių gyventojus⁴⁰.

1949 m. gegužės 30 d. įsakymu Nr. 032 „Dėl užduoties vykdymo konvojuojant tremiamuosius divizijos konvojinių dalių ešelonais rezultatų“ buvo apibendrinti divizijos darbo rezultatai. Divizijos pulkai iš esmės puikiai susitvarkė su tremiamaisiais. Trūkumų pastebėta 132-ojo jungtinio pulko, „aptarnavusio“ Lietuvą, konvojų veikloje. Iš ešelonu Nr. 97360 Smolensko stotyje pabėgo 4 tremiamieji. Leitenantas Alolisenas patrauktas drausminėn atsakomybėn už tai, kad 1949 m. kovo 28 d. Ignalinos rajone iš ešelonu Nr. 97359 pabėgo 11 tremiamųjų ir buvo pagauti tik trys bėgliai. Iš ešelonu Nr. 97377 Minske pabėgo 6 tremiamieji, iš jų buvo pagauti 4. Eiliniai Nedelinas, Zacharovas ir Mendelevas gėrė degtinę ir leido pabėgti daugeliui tremiamųjų. Tačiau už gerą tremiamųjų pristatymą į paskirties vietą šiuo divizijos vado įsakymu buvo pareikšta padėka 392-ojo jungtinio pulko konvojaus viršininkui kapitonui Važinui ir kapitonui Mironščikui, taip pat 132-ojo jungtinio pulko konvojų viršininkams kapitonui Vasiljevui ir leitenantui Kuzmenkai⁴¹. Iš 329-ojo jungtinio pulko padėką gavo tarnybinių šunų, kurie surado bėglius tremiamuosius iš Estijos, būrio vadas.

Padėką už „specialiosios užduoties“ įvykdymą operacijos vadovams bei aktyviausiems dalyviams pareiškė ir SSRS vyriausybė. SSRS aukščiausiosios tarybos prezidiumo slapto įsaku „Dėl SSRS valstybės saugumo ministerijos ir SSRS vidaus reikalų ministerijos organų ir kariuomenės generolų, karininkų, seržantų bei eilinių apdovanojimo ordinais

ir medaliais“, kuris iš dalies buvo paskelbtas „Pravdoje“ 1949 m. rugpjūčio 25 d. ir rugsėjo mėn., „už sėkmingą vyriausybės specialiosios užduoties įvykdymą“ ordinais ir medaliais buvo apdovanota daugiau kaip šimtas žmonių. Raudonosios vėliavos koviniu ordinu apdovanoti 75 žmonės. Iš jų latviai – MGB pulkininkas Janis Vėveras, MGB majoras Ivanas Zujanas, milicijos pulkininkas Nikolajus Platkajis, kapitonas Pėteris Reingoldas, MGB generolas majoras Augustas Eglytis. Šiuo ordinu buvo apdovanoti estai – generolas majoras Borisas Kuma, pulkininkas Dmitrijus Gajeverė, lietuviai – pulkininkas Leonardas Martevičius, kapitonas Vincas Tutinas, kapitonas Šalmas-Jokūbas Mikelevičius. Pirmojo laipsnio Tėvynės karo ordinu buvo apdovanota daug čekistų, tačiau įsakas daugiau nebebuvo publikuojamas.

Per pastarąjį tūkstantmetį Baltijos tautos ir šalys buvo okupuotos kelių didžiųjų valstybių arba valstybių, kurios manė tokios esančios. Tik per pastarąjį šimtmetį komunistai tris kartus „išvadavo“ Baltijos tautas ir šalis. Tačiau nė viena pastarojo tūkstantmečio okupacinė valdžia, išskyrus 20 amžiaus abu totalitarinius režimus – nacizmą ir komunizmą, nevykdė genocido prieš Baltijos tautas. Pastarąją pusę šimtmečio komunistinis genocidas buvo nukreiptas prieš Baltijos šalių vietinius gyventojus, gyvenančius savo žemėje 7000–5000 metų. Tai buvo didžiausias Baltijos tautų naikinimas per jų istoriją, o jų naikinimo apogėjus – 1949 m. įvykdyta operacija „Priboj“.

Kai kurios išvados:

1. Masinė slapta baudžiamoji operacija „Priboj“ Baltijos šalyse, per kurią ištremta apie 100 tūkstančių žmonių, buvo suorganizuota komunistų partijos ir sovietinių valstybinių įstaigų iniciatyva.

2. Pažymėtina, kad tiek Osvencimo mirties stovykla bei kitos nacių stovyklos, tiek visiškai slapta operacija „Priboj“ labai pa-

našios ir pagal jų planavimą, ir pagal vykdymą.

3. Daugelis ūkiškai, visuomeniškai ir politiškai aktyvių žmonių 1944–1945 m. emigravo iš Baltijos šalių, buvo suimti arba žuvo mūšiuose tautinių partizanų būriuose, arba dar slapstėsi, todėl masinį trėmimą 1949 m. reikia vertinti ne kaip „klasinio priešo“ naikinimą, o kaip bausmę Baltijos tautoms už jų aktyvų ir pasyvų priešinimąsi trečiajai komunistinei Baltijos šalių okupacijai.

4. Visiškai slapta operacija „Priboj“, kai buvo masiškai tremiami Baltijos šalių gyventojai, yra komunistų partijos ir sovietinės vyriausybės okupacinės valdžios nusikaltimas žmonijai. Šiam nusikaltimui niekada negalios senaties terminas.

5. Komunistų partija ir sovietinė vyriausybė, vykdydamos operaciją „Priboj“, siekė:

a) galutinai nuslopinti Baltijos tautų ginkluotąjį ir neginkluotąjį priešinimąsi okupacijai siekiant nepriklausomybės;

b) palengvinti Baltijos šalių valstiečių prievartinį kolektyvizavimą;

c) pašalinti iš Baltijos šalių gyventojus, kad būtų lengviau jas kolonizuoti.

SSRS MGB slaptumas ir dezinformaci-

Nuorodos

¹V. Čebrikov, „O vyselenii v 40–50 godach nekotorych kategorij graždan iz zapadnyh rajonov SSSR. 23.09.88“, *Istočnik*, 1996, Nr. 1, s. 137–138.

² Rusijos valstybinis karo archyvas (toliau – RVKA), f. 38650.

³ RVKA, f. 38657.

⁴ Ibid., f. 38671.

⁵ Ibid., f. 38672.

⁶ Ibid., f. 38673.

⁷ Ibid., f. 38686.

⁸ Ibid., f. 38058.

⁹ Ibid., f. 38650, ap. 1, b. 408. Saugojimo laikas nuolatinis.

¹⁰ Operacijos „Priboj“ dokumentai, 1949 m. vasario 28 d. – rugpjūčio 23 d. Visiškai slapta. Ypatingai svarbūs. Byla be numerio, saugojimo laikas nuolatinis, RVKA, f. 38650, ap. 1, b. 408, l. 45–65.

¹¹ Estijos, Latvijos ir Lietuvos SSR įvykdytos operacijos „Priboj“ ataskaitinis žemėlapis, 1949 m. Slapta, ibid., l. 432.

jos skleidimas vykdant operaciją „Priboj“, nepaisant visuomenėje sklandžiusių gandų apie galimą „klasinio priešo“ trėmimą, davė laukiamų rezultatų, nes operacija praktiškai buvo vykdoma prieš gyventojus, nepasirengusius trėmimui. Nors dezinformacijos srityje SSRS MGB pirmavo pasaulyje, tačiau visiško slaptumo nepavyko pasiekti daugiausia todėl, kad visuomenė buvo įžvalgi, be to, visur klaidžiojo trėmimo šmėkla.

Neseniai Maskvoje išleistas straipsnių rinkinys „Budeliai neapsitaškę krauju“, kuriame atskleisti komunistų valdžios ir jos garsiųjų čekistų juodi darbai. Neaptaškytos krauju ir čekistų bei jų pagalbininkų komunistų rankos ir Baltijos šalyse, kuriose komunistų okupacijos metu nukentėjo kas trečias šių šalių pilietis. Todėl Baltijos šalyse turi būti vykdomi moksliniai tyrimai, organizuojamos mokslinės diskusijos, konferencijos ginkluotajam ir neginkluotajam pasipriešinimui tirti. Šiuos tyrimus pirmiausia turėtų finansuoti valstybė. Morališkai ir kitaip nepamiršus komunistinio režimo, neįmanoma įveikti okupacinės praeities, taip pat atkurti demokratijos Baltijos šalyse.

¹² Ibid., l. 428–442.

¹³ Ibid., l. 3.

¹⁴ Ibid., l. 48.

¹⁵ SSRS MVD konvojinės kariuomenės 48-osios divizijos įsakymai, 1949 m. sausio 6 d. – rugpjūčio 27 d. Visiškai slapta, ibid., b. 39, l. 2–3.

¹⁶ Slaptieji divizijos įsakymai, 1949 m. sausio 4 d. – gruodžio 29 d., ibid., b. 40, l. 21–23.

¹⁷ Op. cit., ibid., l. 47.

¹⁸ Visiškai slapta. Ypatingai svarbu, ibid., f. 38650, ap. 1, b. 408, l. 31.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid., l. 32.

²² Ibid., l. 292–293.

²³ Ibid., l. 292–294.

²⁴ Vilianų, Alūksnės, Jekabpilio, Ilūkstės, Jelgavos, Talsu rajonai.

²⁵ Ibid., l. 280–287.

²⁶ Visiškai slapta. Ypatingai svarbu. Bendra jėgų ir priemonių, pasitelktų operacijai „Priboj“ vykdyti trijose respublikose, suvestinė, ibid., l. 47.

²⁷ Antrasis variantas. Visiškai slaptai. Ypatin-
gai svarbu. Apskaita, kiek reikia operatyvininkų,
liaudies gynėjų ir sovietinio partinio aktyvo Latvi-
jos Respublikoje vykdant operaciją „Priboj“, ibid.,
l. 10

²⁸ Estijoje – 17, Latvijoje – 30, Lietuvoje – 56 ir
operacijos vadovų grupėje – 3 karininkai.

²⁹ Estijai – 400 tonų, Latvijai – 600 tonų, Lietu-
vai – 250 tonų benzino.

³⁰ „KD“ pranešimas. Visiškai slaptai. Draugui
S. Ogoļcovui. Operacijos „Priboj“ vyksmo 1949 m.
kovo 28 d. 18 val. operatyvinė suvestinė. Priėmė Bur-
makas, perdavė Doncovas (Dmitrijevas), RVKA,
f. 38650, ap. 1, b. 408, l. 124.

³¹ Dokumentų iš Rusijos archyvų kopijų kolek-
cija Londono universitete.

³² Ibid.

³³ V. Čebrikov, op. cit., s. 137–139. (Rusijos Fe-
deracijos Prezidento archyvas, f. 3, ap. 108, b. 526,
l. 4–8. Originalas.)

³⁴ Dokumentų iš Rusijos archyvų kopijų kolek-
cija Londono universitete.

³⁵ Ibid.

³⁶ Spravka o količestve vyselencev, *Špion*, Mosk-
va, 1994, Nr. 2 (4), s. 62.

³⁷ Latvijos KP(b) Maduonos srities komitetas
padėkojo 5-osios jungtinės divizijos 24-ajam jungti-
niam pulkui, kuris „aptarnavo“ Rytų Latviją (pulko
štabas buvo Maduonoje), RVKA, f. 32916, ap. 1, b.
24, l. 249, 355.

³⁸ Mėnesinės operatyvinės suvestinės, praneši-
mai apie kovinę ir operatyvinę veiklą 1949 m. sau-
sio 1 d. – gruodžio 31 d., ibid., l. 97, 355 ir kt.

³⁹ Ibid., b. 143, l. 52–55.

⁴⁰ Operacijos „Priboj“ medžiaga, ibid., f. 38650,
ap. 1, b. 408, l. 321–326.

⁴¹ Slaptieji divizijos įsakymai, 1949 m. sausio
4 d. – gruodžio 29 d., ibid., f. 38058, ap. 1, b. 4, l.
78–80.

Heinrihs Strods

TOP SECRET DEPORTATION OPERATION OF THE POPULATION OF THE BALTIC COUNTRIES IN FEBRUARY 25–AUGUST 23, 1949

Summary

Genocide of the Baltic people was promulgated through
a top secret operation of MGB of March 25, 1949 under
code name “Priboj” (The Surf). The operation was
ordered by the VKP(B) CK of the USSR and the
Council of Ministers. Up to 100 000 Latvians, Estonians
and Lithuanians were exiled from their homelands
during the operation. Many of economically, socially
and politically active people in 1944–1945 either
emigrated from their countries or were imprisoned, or
perished fighting in national guerrilla detachments or

still were in hiding. Consequently the deportations of
1949 should not be named as the annihilation of “class
enemy” of the Soviet State but rather as the punishment
of the Baltic nations for their active and passive
resistance against communist occupation of Baltic
countries. This top secret operation of deportations of
the residents of Baltic countries is the crime against
humanity executed by the Communist party and the
Soviet government. The term of prescription shall never
be applied to the crime.